

تفاوت واژگانی در دو گویش جنوبی و شمالی زبان بلوچی در بلوچستان ایران

دکتر موسی محمودزهی*

دکتر سعید دامنی**

چکیده

زبان بلوچی در حوزه مرزهای سیاسی ایران امروز دارای دو گویش عمده به نامهای جنوبی (مَکْرانی) و شمالی (سَرَحَدی) است. این دو گویش دارای اختلافات نسبتاً متنوعی هستند که می‌توان آنها را از جوانب مختلف مورد تطبیق قرار داد. در این مقاله تعداد ۲۱۱ واژه در این دو گویش از دو جنبه تفاوت آوایی و تفاوت در لفظ با دیدگاهی توصیفی مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که از نظر آوایی اختلافاتی مانند استفاده از شدّ، قلب، خوشه‌های همخوانی، حذف، اضافه، تبدیل واژه‌ها و همخوانها، و از نظر تفاوت لفظ اختلافاتی مانند استفاده از واژه‌های متفاوت، استفاده از ساخت‌های متفاوت ساده یا مرکب در این دو گویش دیده می‌شود. نتایج این تحقیق می‌تواند در مباحث رده‌بندی گویشی و معیارسازی واژگان بیش از پیش مؤثر باشد؛ چنانکه حتی گاهی استفاده از یک واژه کافی است تا مشخص کند گویشور متعلق به کدامیک از این دو گویش است.

*دانشیار رشته فرهنگ و زبان‌های باستانی، دانشگاه ولایت (نویسنده مسئول)

Mousa_mahmood@yahoo.com

daamani.s2020@gmail.com

**استادیار رشته زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه ولایت

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۲/۲۴

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۲/۲۳

مقدمه

بلوچی یکی از زبان‌های دسته شمال - غربی ایرانی است که از طریق زبان‌های ایرانی به گروه زبان‌های هند و ایرانی و از آنجا به خانواده زبان‌های هند و اروپایی متصل می‌شود. این زبان بعضی از ویژگی‌های زبان‌های ایرانی شرقی را در نیز در خود می‌نماید (Jahani, ۲۰۰۱: ۵۹).

برای زبان بلوچی به طور کلی دو گویش عمده به نام‌های شرقی و غربی در نظر می‌گیرند. گویش شرقی فقط دارای یک گویش است که عمدتاً قبایل مری و بگتی به آن تکلم می‌کنند. گویش غربی خود به دو زیرگویش مگرانی / جنوبی با گونه‌های ساحلی، کچی، لاشاری؛ و سرحدی / رخشانی / شمالی با گونه‌های پنجگوری، سراوانی، سرحدی، کلاتی قابل تقسیم است (باغ بیدی، ۱۳۸۸: ۱۸۱). باید گفت یکی از پذیرفته‌ترین نظریات در باره رده‌بندی گویش‌های بلوچی، نظریه ژوزف الفنباین است. وی بر مبنای بعضی از خصوصیات واجی و واژگانی، در یک رده‌بندی اولیه، دو گویش شرقی و غربی را پیشنهاد می‌دهد، و در یک رده‌بندی فرعی‌تر، شش زیرگویش را به شرح زیر مطرح می‌کند: گویش‌های ارتفاعات شرقی، رخشانی، سراوانی، کچی، لاشاری، گویش‌های سواحل دریای عمان (Elfenbein, ۱۹۸۹: ۳۵۹-۳۶۰).

امروزه بلوچی غربی بیشتر نام زبان بلوچی را پوشش می‌دهد و اگر نامی از آن برده می‌شود، بیشتر منظور همین گویش‌های مگرانی و سرحدی است. به گویش غربی گاهی نام بلوچی عام^۱ هم داده می‌شود. زیرگویش‌هایی از زبان بلوچی که در مرزهای ایران کنونی تکلم می‌شوند، همه وابسته به گویش غربی هستند. قابل یادآوری است که مطالب این مقاله مرتبط با بلوچی گویش غربی در حوزه جغرافیایی ایران امروز است.

می‌دانیم یکی از لایه‌های اصلی هر زبان دایره واژگان آن است که در ساخت آن زبان حکم مصالح در ساختن ساختمان را دارد. واژه‌های هر زبان ممکن است قاموسی^۲ یا نقش‌نما^۳ و یا ترکیبی از این دو نوع باشند. در بررسی تطبیقی واژه‌های دو گویش مختلف از یک زبان، می‌توان

^۱ Common Balochi

^۲ lexical

^۳ functional

به نکاتی مانند موارد زیر دست یافت: ۱- ممکن است واژه از یک گویش به گویش دیگر تا حدی تغییر شکل داده و خود را به صورتی دیگر بنمایاند؛ ۲- ممکن است در دو گویش یکسان باشند ۳- ممکن است به صورت گونه‌های آزاد دو گانه یا بیشتر دیده شوند ۴- ممکن است صورت‌ها یکسان ولی معانی متفاوت باشد. ۵- ممکن است در ترکیبات و مشتقات خود را به صورت‌های مختلف متجلی کند. این موارد نشان می‌دهد که هر واژه ممکن است در گویش‌های مختلف یک زبان ویژگی‌های خاصی از خود بروز دهد. هدف این مقاله آن است که نشان دهد دو گویش عمده بلوچی غربی- مکرانی و سرحدی- تا چه حد در سطح واژگان با یکدیگر تفاوت دارند.

اهمیت موضوع

مطالعه واژه‌های این فهرست و امثال آنها از آن جهت مهم است که می‌تواند در خصوص موارد زیر مورد توجه علاقه‌مندان قرار گیرد: الف- تنوع واژگانی گویش‌های بلوچی ب- آواشناسی تطبیقی این دو گویش ج- رده بندی گویش‌های زبان بلوچی د- تشخیص تأثیرپذیری بلوچی از زبانهای دیگر ه- بازسازی و نوسازی واژگان.

پیشینه کار

تا آنجا که نگارندگان اطلاع دارند منبع علمی مستقلی به مقایسه واژگانی گویش‌های مختلف بلوچی به طور عام و تفاوت واژگانی گویش‌های مکرانی و سرحدی به طور خاص نپرداخته است. آنچه از تحقیقات گذشته تا حدی به موضوع این مقاله مربوط می‌شود،... در منابع زیرین است: محمودزهی، (۱۳۷۰)، Elfenbein, J. (۱۹۶۶), Rossi, A. V. (۱۹۷۹), Carleton, N. (۱۹۸۷), Jahani, Carina (۱۹۸۹).

بعلاوه، این واژه‌ها در فرهنگ‌های معتبر بلوچی مانند سید گنج- اثر سید ظهورشاه هاشمی؛ بلوچی لَبَزْبَلَد- اثر جان محمد دشتی؛ فرهنگ بلوچی- فارسی- اثر عبدالغفور جهاندیده، به شیوه تفکیکی برای این دو گویش مشخص نشده، بلکه فقط به مشتقات و ترکیبات آنها در بلوچی امروز اشاره شده است.

روش کار

داده‌ها از گویش مردم عادی در جوامع گویشی حوزه‌های مکران و سرحد در مرزهای ایران امروز گردآوری شده و بر اساس ترتیب الفبای لاتین از شماره ۱ تا ۲۱۱ در یک جدول مرتب شده‌اند. آنگاه به جنبه تقابلی آنها که حاکی حداقل یک مورد اختلاف زبانی از جمله آوایی و لفظی بوده باشد، به آن توجه شده است. داده‌ها برای اطمینان از درستی بر حسب مورد در یکی از سه منبع زیر مورد بررسی قرار گرفته اند. الف. سید گنج - اثر سید ظهور شاه هاشمی، بلوچی کبزبکد - اثر جان محمد دشتی، فرهنگ بلوچی - فارسی - اثر عبدالغفور جهانانیده.

داده‌ها

شماره	گویش جنوبی / مکرانی	گویش شمالی / سرحدی	ترجمه فارسی	توضیح
۱	âdat	hêl	عادت	تفاوت لفظ
۲	ala dayag	yala kanag	یله کردن، رها کردن	تفاوت آوایی
۳	ali	yali	علی	تفاوت آوایی
۴	âmada	jaridag	آماده	تفاوت لفظ
۵	âmâl	lahḍ/rôd	سیل	تفاوت لفظ
۶	âp čekkg/rêçag	četṭokô kanag	چگه کردن سقف	تفاوت لفظ
۷	âpos	aposs/âpost	آبستن	تفاوت آوایی
۸	aps	asp/hasp	اسب	تفاوت آوایی
۹	âros bayag	ges kanag	ازدواج کردن	تفاوت لفظ
۱۰	asr/asor/bêgâh	pêšin	بعد از ظهر، عصر، زمان نماز عصر	تفاوت لفظ
۱۱	badbaht/bazzag	moṭô	بدبخت و بیچاره	تفاوت لفظ
۱۲	bâkas	sinok	کبریت	تفاوت لفظ
۱۳	bân	kôṭi	اتاق	تفاوت لفظ
۱۴	bandik	dasag	نخ	تفاوت لفظ
۱۵	bâr kanag	laḍḍag	نقل مکان کردن	تفاوت لفظ

۱۶	baz	bazz	غلیظ، متراکم	تفاوت آوایی
۱۷	bâz kanag	was kanag	اصرار کردن	تفاوت آوایی در جزئی از ترکیب
۱۸	bâzi dayag	rêpênag	فریب دادن	تفاوت لفظ
۱۹	bôṭ	bôḍ	شپش	تفاوت آوایی
۲۰	brât	brâs	برادر	تفاوت آوایی
۲۱	ča	ša	از	تفاوت آوایی
۲۲	čant	čont	چند	تفاوت آوایی
۲۳	čârag	sayl kanag	نگاه کردن	تفاوت لفظ
۲۴	čêrgêj	čêrgêč	زیرانداز	تفاوت آوایی
۲۵	čokk	zahg	بچه	تفاوت لفظ
۲۶	čokkô	pêzâdag	بچه ناتنی	تفاوت لفظ
۲۷	čôra	hatim	یتیم	تفاوت لفظ
۲۸	čoš	čôš	اینطور	تفاوت آوایی
۲۹	čûṇḍok	luččok	نیشگون	تفاوت لفظ
۳۰	dânčôp	jôgen	هاون	تفاوت لفظ
۳۱	dapâr	lonkah	لقمه	تفاوت لفظ
۳۲	dar gêjag	Wadi kanag	یافتن، پیدا کردن	تفاوت لفظ
۳۳	darâ	ḍannâ	بیرون	تفاوت لفظ
۳۴	dârag	sâtag	نگه داشتن	تفاوت لفظ
۳۵	dawâr/lôg/kat	ges	خانه	تفاوت لفظ
۳۶	dawr dayag/hirr dayag	prênag	انداختن	تفاوت لفظ
۳۷	dêh	dêb	دیو	تفاوت آوایی
۳۸	dekk/ deppag	dekk	تپه، بلندی	تفاوت آوایی
۳۹	dêmâp bayag	âpdâri kanag	آبیاری	تفاوت لفظ
۴۰	ḍôl	ḍôl/ḍôrr	مشک دوغ	تفاوت آوایی در یکی از دو گونه
۴۱	domb,dombag	domm,dommag	دُم، دمبه	تفاوت آوایی

۴۲	dombâra	dowârag	دوباره	تفاوت آوایی
۴۳	drâh	dorâh	تندرست	تفاوت آوایی
۴۴	dranjag	tranjag	آویختن	تفاوت آوایی
۴۵	ebrâhêm	brâhêm	ابراهیم	تفاوت آوایی
۴۶	embari	embarâni	امسال	تفاوت آوایی
۴۷	enšapi	šapi	امشب	تفاوت آوایی
۴۸	ezhâk	sahâk	اسحاق	تفاوت آوایی
۴۹	esmâyêl	semâyêl	اسماعیل	تفاوت آوایی
۵۰	espantân	sepantân	اسپند	تفاوت آوایی
۵۱	espêt	sepêt	سفید	تفاوت آوایی
۵۲	espost	alap	یونجه	تفاوت لفظ
۵۳	estân	hansag/hassag	ملاقه	تفاوت لفظ
۵۴	gâkô	gôkô	چهار دست و پا راه رفتن کودکانه	تفاوت آوایی
۵۵	gandom	gallah	گندم	تفاوت لفظ
۵۶	ganôk	âjâl	دیوانه	تفاوت لفظ
۵۷	gap	gapp	سخن، کلام	تفاوت آوایی
۵۸	gappag	gwakkg	پارس کردن سنگ	تفاوت لفظ
۵۹	gâr	zyân	گم، ناپیدا	تفاوت لفظ
۶۰	gaz	gazz	درخت گز	تفاوت آوایی
۶۱	gažžag	đamm kanag	آماس کردن، نفخ کردن	تفاوت لفظ
۶۲	gella	gelag	گیله، شکوه	تفاوت آوایی
۶۳	gellađ	geleđ	گرد	تفاوت آوایی
	gendok	didâr/dreč	دیدار، دید و بازدید	تفاوت لفظ
۶۴	getáč	čatti	بُز بتازه بالغ شده که هنوز نزاییده	تفاوت لفظ

۶۵	gobb/gopp	gojj	گونه صورت	تفاوت آوایی
۶۶	godâ	godđâ	بعد، پس از آن	تفاوت آوایی
۶۷	gôn	gô	با، همراه با	تفاوت آوایی
۶۸	gonč	kalkošttag	حفظ، هندوانه ابوجهل	تفاوت لفظ
۶۹	Gu/guh	leđđ	پهن حیوانات	تفاوت لفظ
۷۰	Gwânzag	juṭṭ	گهواره	تفاوت لفظ
۷۱	gwark/gwarag	gwarag	بره	تفاوت آوایی
۷۲	Gwask/gôlô	gôlô	گوساله	تفاوت در لفظ در یکی از گونه‌ها
۷۳	halkâri	čelbek	نان روغنی	تفاوت لفظ
۷۴	hamla	halma	حمله	تفاوت آوایی
۷۵	haw/hân	hân	هان، بله	تفاوت آوایی در یکی از گونه‌ها
۷۶	hanâr	henâr	انار	تفاوت آوایی
۷۷	Hargôšk/kargošk	kargôšk	خرگوش	تفاوت آوایی
۷۸	hawr gwârag	hawr kanag	باران باریدن	تفاوت لفظ در جزئی از ترکیب
۷۹	hawr/nôd	jamar	ابر	تفاوت لفظ
۸۰	hayk	hâmorg	تخم مرغ	تفاوت لفظ در جزئی از ترکیب
۸۱	henjir	hanjir	انجیر	تفاوت آوایی
۸۲	heškonag	oškenag	شنیدن	تفاوت آوایی
۸۳	hinzak	hizzak	خیک، مشک دوغ	تفاوت آوایی

۸۴	hônḍ	kônḍ	لانه حیوانات	تفاوت آوایی
۸۵	Hord/kasân	gwanḍ	کوچک، خُرد	تفاوت لفظ
۸۶	hožžâr	šiwâr	هوشیار	تفاوت آوایی
۸۷	jan gerag/ šū gerag	Ges kanag	ازدواج کردن	تفاوت لفظ
۸۸	janeḱ	jenneḱ	دختر	تفاوت آوایی
۸۹	janên	âjezzag	زن	تفاوت لفظ
۹۰	jang	jêḍa	دعوا	تفاوت لفظ
۹۱	jâyag	gatt gerag	با دندان گاز گرفتن	تفاوت لفظ
۹۲	Jerend/jend	jend	خود	تفاوت آوایی در یکی از گونه‌ها
۹۳	jôhân	h/xarman	خرمن	تفاوت لفظ
۹۴	joma	jommâ	جمعه، نام مردانه	تفاوت آوایی
۹۵	jôrâb/pâkašš	jrâb	جوراب	تفاوت آوایی در یک گونه و تفاوت لفظ در گونه دیگر
۹۶	jorm/malâm	jôl	جریمه	تفاوت لفظ
۹۷	jôšênag	lahḍ dayag	جوشاندن	تفاوت لفظ
۹۸	jost	sôj	پرسش، سؤال	تفاوت لفظ
۹۹	jujok	Gôdân/mâheg	پستان حیوانات	تفاوت لفظ
۱۰۰	kabâb	kawâb	کباب	تفاوت آوایی
۱۰۱	kabôdar	kapôt	کیبوتر خانگی	تفاوت آوایی
۱۰۲	Kâhom/mohr	sakk	سخت، محکم	تفاوت لفظ
۱۰۳	kall	korm	چاله	تفاوت لفظ
۱۰۴	kamak	gêçen	الک، آردبیز	تفاوت لفظ
۱۰۵	karr	kut	گر، ناشنوا	تفاوت لفظ
۱۰۵	kaṭangar	čakorr	نوعی پرنده	تفاوت لفظ

			وحشی از گروه بلدرچینان	
۱۰۶	katâr	kattâr	قطار، ردیف	تفاوت آوایی
۱۰۷	kawr	rôd	رودخانه	تفاوت لفظ
۱۰۸	kodôg	kotôg	لانه پرنندگان	تفاوت آوایی
۱۰۹	kola	sôga	سفارش، وصیت	تفاوت لفظ
۱۱۰	kôleg	čammag	چشمه آب	تفاوت لفظ
۱۱۱	kônd	tông	زانو	تفاوت لفظ
۱۱۲	konjit	konjet	گنجد	تفاوت آوایی
۱۱۳	kopp	jopp	پرش، جهش	تفاوت لفظ
۱۱۴	Kôsič/kadu	kaddu	کدو	تفاوت لفظ در یکی از گونه‌ها
۱۱۵	koțok	koți	توله سنگ	تفاوت آوایی
۱۱۶	koț/kôš	henj	پیش دامن لباس	تفاوت لفظ
۱۱۷	kottag	kôttag	کوبیدن و بریدن	تفاوت آوایی
۱۱۸	lahm lahm	Karâr karâr/ grân grân	آرام آرام	تفاوت لفظ
۱۱۹	lâp	peđđ	شکم	تفاوت لفظ
۱۲۰	layb/gwâzi	gwâzi	بازی	تفاوت لفظ در یکی از گونه‌ها
۱۲۱	lebz	lawz	آب دهان	تفاوت آوایی
۱۲۲	lehêp	nepâd	لحاف، رختخواب	تفاوت لفظ
۱۲۳	lêt gerag	dêl warag	غلت خوردن	تفاوت لفظ
۱۲۴	lūšt	lučč	لخت	تفاوت آوایی
۱۲۵	makesk	masesk	مگس	تفاوت آوایی
۱۲۶	mâlsâhob/hodâbond	wâhond	مالک، صاحب	تفاوت لفظ
۱۲۷	mân bayag	potrag	وارد شدن در جایی	تفاوت لفظ
۱۲۸	mani/meni	Mni/ni	مال من	تفاوت آوایی

۱۲۹	mastag	bastag	ماست	تفاوت آوایی
۱۳۰	mât	mâs	مادر	تفاوت آوایی
۱۳۱	mazan	ṭuh	بزرگ	تفاوت لفظ
۱۳۲	môrdânag/lankoṭk/čangol	čangol	انگشت	تفاوت لفظ در دو گونه از سه گونه
۱۳۳	muzz	morr	خسیس	تفاوت لفظ
۱۳۴	nahâri	nâštâ	صبحانه	تفاوت لفظ
۱۳۵	nayza	nêzag	نیزه	تفاوت آوایی
۱۳۶	nâzorok	nâzork	ناژک	تفاوت آوایی
۱۳۷	nebisag	nemisag	نوشتن	تفاوت آوایی
۱۳۸	nekâh	nekêh	نکاح	تفاوت آوایی
۱۳۹	nezar kanag	čamm kanag	چشم زخم زدن	تفاوت لفظ در جزئی از ترکیب
۱۴۰	nūn	hannun	اکنون، هم اکنون	تفاوت آوایی
۱۴۱	pač kanag	Páč kanag	باز کردن	تفاوت آوایی
۱۴۲	pahk	močč/gerd	همه	تفاوت لفظ
۱۴۳	pahlūg	pahlunk	پهلوی (عضو بدن انسان)	تفاوت آوایی
۱۴۴	pahnât/kerr	Pahnâd/sun	طرف، سوی	تفاوت آوایی و نیز تفاوت در لفظ
۱۴۵	(Paj)jâh yârag	dorost kanag	شناختن	تفاوت لفظ
۱۴۶	palâr	palâl	بازمانده ساقه خشک شده گندم و جو پس از درو	تفاوت آوایی
۱۴۷	Pamba(g)	pammag	پنبه	تفاوت آوایی
۱۴۸	Paym kanag	jôḍ kanag	درست کردن، تعمیر کردن	تفاوت لفظ در جزئی از ترکیب

۱۴۹	paṭṭ	patt	اتحاد	تفاوت آوایی
۱۵۰	pet	pess	پدر	تفاوت آوایی
۱۵۱	pêṭi	sonduk/x	صندوق	تفاوت لفظ
۱۵۲	pôstak	pôček	پوسته	تفاوت آوایی
۱۵۳	poṭ	parr	پَر	تفاوت آوایی
۱۵۴	pūnz	puzz	پوزه، بینی	تفاوت آوایی
۱۵۵	rân	ripag	ران پا	تفاوت لفظ
۱۵۶	Rand/pad	pad	اثر، پی	تفاوت لفظ در یکی از گونه‌ها
۱۵۷	romb o rêč	romm o rêč	دسته جمعی به سوی جایی حرکت کردن	تفاوت آوایی
۱۵۸	rôt	rôtink	روده	تفاوت آوایی
۱۵۹	sabâhi/sohbi	tahâri	اول صبح	تفاوت لفظ
۱۶۰	šagâm	šegân	طعنه	تفاوت آوایی
۱۶۱	sagendak	eškommag	اشکمه	تفاوت لفظ
۱۶۲	sâheg	syâheg	سایه	تفاوت آوایی
۱۶۳	sahi kanag	xabar kanag	با خبر کردن	تفاوت لفظ در جزئی از ترکیب
۱۶۴	sâlônk	šâh	داماد، شاه داماد	تفاوت لفظ
۱۶۵	šamôšag	bêhôš kanag	فراموش کردن	تفاوت لفظ
۱۶۶	šanbeh	šammeh	شنبه	تفاوت آوایی
۱۶۷	sanjâk	senjâk/x	سنجاق سینه زنانه	تفاوت آوایی
۱۶۸	šâns	šams	شانس	تفاوت آوایی
۱۶۹	sâr	sodd	هوش و حواس	تفاوت لفظ
۱۷۰	šarr	Jwân/zabr	خوب	تفاوت لفظ
۱۷۱	sawgand/kasam	sôgend	سوگند	تفاوت آوایی
۱۷۲	sebâreg/čâšt	čâšt	ناهار، چاشت	تفاوت لفظ در

				یکی از گونه‌ها
۱۷۳	sek	šand	شین	تفاوت آوایی
۱۷۴	šêken	parzônag	سفره نان	تفاوت لفظ
۱۷۵	sell	ređđ	کثیف، ناپاک	تفاوت لفظ
۱۷۶	šenek	šenekk	بزغاله کوچک	تفاوت آوایی
۱۷۷	šěšk	šipôl	صدای سوت که با دهان انجام می‌شود	تفاوت لفظ
۱۷۸	šod	gošn	گرسنگی	تفاوت لفظ
۱۷۹	šopânk	šwânag	چوپان، شبان	تفاوت آوایی
۱۸۰	sôr	šôr	شور (مزه)	تفاوت آوایی
۱۸۱	sorôd	sorôz	ساز قیچک	تفاوت آوایی
۱۸۲	takš/sahl	estahl	استخر	تفاوت آوایی در یک گونه و تفاوت لفظ در گونه دیگر
۱۸۳	talk	talag	تله	تفاوت آوایی
۱۸۴	řâmbah	hwânk	تکه سنگ بزرگ که در دست جای گیرد	تفاوت لفظ
۱۸۵	tanak	tannak	رقیق، کمرنگ	تفاوت آوایی
۱۸۶	tanêdi	tanêxti	تا کنون	تفاوت آوایی
۱۸۷	tarâ	trâ	تُرا، به تو	تفاوت آوایی
۱۸۸	tarûn	tanur/ tandur	تنور	تفاوت آوایی
۱۸۹	tawâr	môč	صدا	تفاوت لفظ
۱۹۰	tečk	tačk	گسترده، پهن	تفاوت آوایی
۱۹۱	tôk	tah/teh	تو، داخل	تفاوت آوایی
۱۹۲	topang	tuppak	تفنگ	تفاوت آوایی
۱۹۳	torsag	trossag	ترسیدن	تفاوت آوایی

۱۹۴	Tri/tru	tru	عمه، خاله	تفاوت آوایی در یکی از گونه‌ها
۱۹۵	tropš	trošp	تُرش	تفاوت آوایی
۱۹۶	tūrag	Pêlok/pêlek	کیسه، توبره	تفاوت لفظ
۱۹۷	wâb	hwâb	خواب	تفاوت آوایی
۱۹۸	wâd	hwâd	نمک	تفاوت آوایی
۱۹۹	wapsag	waspag	خوابیدن	تفاوت آوایی
۲۰۰	wâš	xwâš	خاش (شهر)	تفاوت آوایی
۲۰۱	waserk	hwaserk	پدر زن، پدر شوهر	تفاوت آوایی
۲۰۲	wašš/šarr	hwašš/jwân/zabr	خوب، شیرین	تفاوت آوایی و تفاوت لفظ در دو گونه‌ها از سه گونه
۲۰۳	wassūg	hwassu	مادر زن، مادر شوهر	تفاوت آوایی
۲۰۴	wat	hwat	خود	تفاوت آوایی
۲۰۵	yâd	yât	یاد	تفاوت آوایی
۲۰۶	zâ	došmân	دشنام، ناسزا	تفاوت لفظ
۲۰۷	zamin/ḡagâr	ḡegâr	زمین	تفاوت آوایی در یک گونه و تفاوت لفظ در گونه دیگر
۲۰۸	zendân	zêndân	زندان	تفاوت آوایی
۲۰۹	zičenk	ziček	یقه پیراهن مردانه	تفاوت آوایی
۲۱۰	zih	zi	پیش‌سینه سوزندوزی شده لباس زنانه	تفاوت آوایی
۲۱۱	zôr	was	زور، توانایی	تفاوت لفظ

بحث

این قسمت شامل سه مطلب به شرح زیر است: ۳- الف - ملاحظات گلی ۳- ب - ملاحظات تفاوت آوایی ۳- ج - ملاحظات تفاوت لفظی. اکنون به توضیحات و مثال هایی از هر کدام پرداخته می شود.

۳- الف - ملاحظات گلی

از نظر معنایی ممکن است داده های دو گویش بدان صورت که در اینجا مطرح شده اند، کامل نبوده و به طور دقیق داده ها را پوشش ندهند، زیرا در انتخاب داده ها فرض بر یک همپوشانی نسبتاً گلی بوده است. برای مثال در شماره های ۱۷، ۴۰، ۷۲، ۷۸، ۱۳۲، ۱۴۴، ۱۸۲ به ترتیب تفاوت آوایی در جزئی از ترکیب، تفاوت آوایی در یکی از گونه ها، تفاوت لفظ در یکی از گونه ها، تفاوت لفظ در جزئی از ترکیب، هم تفاوت آوایی و هم تفاوت لفظی، تفاوت آوایی در یک گونه و تفاوت لفظ در گونه دیگر؛ با هم همپوشانی دارند. به نظر می آید این همپوشانی بیشتر در مناطق میانی مانند ایرانشهر، بمپور، سراوان که خطوط همگویی این دو گویش با هم برخورد دارند، واضح تر است. یکی از دلایلی که آگنس کورن تعیین خطوط مرزی گویش های زبان بلوچی را از دشوارترین مباحث می داند، همین همپوشانی های واژگانی است (Korn, ۲۰۰۵: ۲۰-۲۱).

برخی از این تفاوت در دو گویش مورد نظر حاصل قرض گیری هایی است که هر کدام از این گویش ها از زبانهای مختلف مانند فارسی، عربی، هندی، پشتو، براهویی، و امثال آنها انجام داده اند. قابل یادآوری است که اقلیم های این دو منطقه گویشی از نظر طبیعی و جغرافیایی با هم تفاوت چشمگیری دارد و این گونه تفاوت های آوایی و لفظی در آنها طبیعی است. آنچه در اینجا اهمیت دارد آن است که این تفاوت ها نشانگر دیرینگی تمایز این دو گویش است، زیرا در کوتاه مدت امکان چنین تفاوت هایی بعید به نظر می رسد. شاید به همین دلایل دبیرمقدم می گوید: " بدین ترتیب در واقع باید از زبانهای بلوچی سخن گفت، نه گویش های یک زبان بلوچی، اگر چه بی-گمان این زبانها خود به لحاظ تاریخی برگرفته از نیای مشترکی هستند که می توان آن را زبان بلوچی مادر خواند (دبیرمقدم، ۱۳۹۲: ۲۲۱).

۳-ب- ملاحظات تفاوت آوایی

- بسامد کاربرد شدّ در گویش مگرانی نسبت به سرحدی بسیار کمتر است؛ مثال: مگرانی gaz، سرحدی gazz: درخت گز؛ مگرانی baz، سرحدی bazz: غلیظ؛ مگرانی âpos، سرحدی âposs: آبستن.
- در مواردی، مگرانی صوت n در بافت میانی دارد اما در سرحدی این صوت دیده نمی‌شود؛ مثال: مگرانی zičenk، سرحدی ziček: یقه لباس مردانه؛ مگرانی hinzak، سرحدی hiz(z)k: خیک، مشک دوغ.
- کاربرد بعضی از مصوت‌ها در مگرانی و سرحدی متفاوت است؛ مثال: مگرانی zendân، سرحدی zêndân: زندان؛ مگرانی selaymân، سرحدی selêmân: سلیمان؛ مگرانی tečk، سرحدی tačk: گسترده؛ مگرانی sawgand، سرحدی sôgend: سوگند؛ مگرانی sanjâk، سرحدی senjâk/x: سنجاق؛ مگرانی pač kanag، سرحدی pâč kanag: باز کردن؛ مگرانی pôstak، سرحدی pôstek: پوسته.
- کاربرد بعضی از صامت‌ها در مگرانی با سرحدی متفاوت است؛ مثال: مگرانی gožn، سرحدی gošn: گرسنگی؛ مگرانی yâd، سرحدی yât: یاد؛ مگرانی mât، سرحدی mâs: مادر؛ مگرانی dekk، سرحدی dekk: تپه.
- تفاوت پدیده قلب اصوات میان مگرانی و سرحدی نیز دیده می‌شود؛ مثال: مگرانی wapsag، سرحدی waspag: خوابیدن؛ مگرانی doksič، سرحدی doskič: خواهرزن/خواهر شوهر؛ مگرانی tropš، سرحدی trošp: ترش؛ مگرانی aps، سرحدی asp: اسب.
- خوشه همخوانی mb در مگرانی، در سرحدی به صورت mm دیده می‌شود؛ مثال: مگرانی pambag، سرحدی pammag: پنبه؛ مگرانی dombag، سرحدی dommag: دُمبه؛ مگرانی sromb، سرحدی sromm: سُم؛ مگرانی lombag، سرحدی lommag: فروریختن.
- گاهی صوت b در بافت میانی در مگرانی، به صورت w در سرحدی دیده می‌شود؛ مثال: مگرانی zobân، سرحدی zowân: زبان؛ مگرانی kabâb، سرحدی kawâb: کباب.

- غالباً خوشه همزه + صوت S در بافتِ آغازی در مگرانی، به صورت S + واکه با تغییر ساخت هجایی در سرحدی دیده می‌شود؛ مثال: مگرانی es.pan.tân، سرحدی se.pan.tân: گیاه اسپند؛ مگرانی es.mâ.yêl، سرحدی se.mâ.yêl: اسماعیل.
- در مواردی صوت w در بافتِ آغازی در مگرانی، به صورت hw در سرحدی دیده می‌شود؛ مگرانی wat، سرحدی hwat: خود؛ مگرانی wâb، سرحدی hwâb: خواب.
- اصوات پایانی بعضی کلمات در مگرانی در سرحدی دیده نمی‌شوند؛ مثال: مگرانی wassug، سرحدی wassu: مادر زن/مادر شوهر؛ مگرانی Zih، سرحدی zi: سوزندوزی پیش‌سینه پیراهن زنانه؛ مگرانی lūšt، سرحدی lūč: لخت.
- بعضی از واژه‌ها در دو گویش به نحوی تفاوت آوایی یافته که به نظر می‌آید تفاوت لفظی دارند؛ مثال: مگرانی topang، سرحدی tuppak: تفنگ؛ مگرانی talk، سرحدی talag: تله. مگرانی embari، سرحدی embarâni: امسال؛ مگرانی enšapi، سرحدی šapi: امشب.

۳-ج- ملاحظات تفاوت لفظ

- با نگاهی به جدول داده‌ها، در مثال‌هایی مانند ۱، ۵، ۶، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ... و تقریباً نیمی از داده‌ها واژه‌هایی در دو گویش دیده می‌شوند که از نظر ریشه‌ای هیچ وجه خویشاوندی در آنها قابل تصور نیست.
- در مواردی، گویش مگرانی واژه‌ای را به صورت مرکب و سرحدی جفت آن را به صورت ساده نشان می‌دهد؛ مثال: مگرانی dawr dayag/hirr dayag، سرحدی prênag: انداختن. برعکس، در مواردی، گویش مگرانی واژه‌ای را به صورت ساده و سرحدی جفت آن را به صورت مرکب نشان می‌دهد؛ مثال: مگرانی çârag، سرحدی sayl kanag: نگاه کردن.
- بعضی از ترکیبات در دو گویش، خود را به صورت‌های متفاوت می‌نمایانند؛ مثال: مگرانی gâr، سرحدی o gom/gom o gâr: گم و گور. مگرانی zyân o zit، سرحدی zâ o zakat: گم و گور.

dâ o došmân: فحش و ناسزا، مگرانی hawr gwârag، سرحدی hawr kanag: باران باریدن.

نتیجه

از بررسی داده‌ها نتایج زیر را می‌توان به دست آورد:

- تمایز گویش‌های مگرانی و سرحدی در حوزه مرزهای سیاسی ایران امروز تمایزی چشمگیر است تا حدی که گاه استفاده از یک واژه کافی است تا مشخص کند گویشور متعلق به کدامیک از این دو گویش است.
- تمایزهای عمده واژگانی بین این دو گویش بیشتر مرتبط به فرایندهای آوایی مانند حذف، اضافه، قلب، شد و امثال آن، و فرایندهای قرض‌گیری واژگانی از زبانهای دیگر، و ساخت‌های ساده و مرکب است.
- همپوشانی داده‌ها بیشتر در مناطق میانی این دو گویش مانند ایرانشهر، بمپور، و سراوان که خطوط همگویی آنها با هم برخورد دارند، واضح‌تر است.
- واژه‌هایی که تفاوت آوایی دارند، از نظر تاریخی، گونه‌های مختلف یک کلمه هستند؛ اما آنهایی که تفاوت لفظی دارند، یا از ریشه‌های تاریخی متفاوت می‌آیند و یا از زبان‌های دیگر قرض گرفته شده‌اند.
- به طور کلی، نتایج این تحقیق در مباحثی مانند گویش‌شناسی، لغت‌شناسی، مطالعات تطبیقی آواشناسی و تکواژشناسی، فرهنگ‌نویسی، معیارسازی واژگان در زبان بلوچی قابل استفاده است.

منابع و مآخذ

- جهان‌دیده، عبدالغفور، (۱۳۹۶)، فرهنگ بلوچی - فارسی، دو جلدی، انتشارات معین، تهران.
- دبیر مقدم، محمد، (۱۳۹۲)، رده‌شناسی زبان‌های ایرانی، جلد اول، انتشارات سمت، تهران.
- دشتی، جان محمد، (۲۰۱۵)، بلوچی لَبزبلد، بلوچی اکیدمی، کویته.

- رضایی باغبیدی، حسن، (۱۳۸۸)، تاریخ زبانهای ایرانی، انتشارات مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی (مرکز پژوهش‌های ایرانی و اسلامی)، تهران.
- محمودزهی، موسی، (۱۳۷۰)، واژه‌نامه ریشه‌شناسانه زبان بلوچی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، ارائه شده به دانشگاه شیراز، شیراز.
- هاشمی، سید ظهورشاه، (۲۰۰۰ میلادی)، سید گنج، سید هاشمی اکیدمی، کراچی.
- Carleton, N. (۱۹۸۷), A dialect survey of Balochi, Karachi.
- Elfenbein, J. (۱۹۶۶), The Baluchi Language, a dialectology with texts, London.
- Elfenbein, Josef (۱۹۸۹), "Balôčî", in Rüdiger Schmit(eds.), Compendium Linguarium Iranicarum, Wiesbaden: Ludwig Reichert Verlag, pp. ۳۵۰-۳۶۲.
- Jahani, Carina (۱۹۸۹), Standardization and Orthography in Balochi Language, Uppsala.
- Jahani, Carina (۲۰۰۱), "Balochi", in Garry & Carl Rubino (eds.), Facts about the World's Languages: An Encyclopedia of the World's Major Languages, Past and Present, New York and Dublin: H.w. Wilson Company.
- Korn, Agnes (۲۰۰۵), Towards a Historical Grammar of Balochi, Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden.
- Rossi, A. V. (۱۹۷۹), "Phonemics in Baloči and Modern Dialectology", in G. Gnoli-A, Iranica, Napoli, pp. ۱۶۱-۲۳۲.